

До разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 41.884.086
Одеського державного університету
внутрішніх справ

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук, професора Янкового Миколи
Олександровича на дисертацію Нікішева Олексія Валерійовича
«Особливості доказування у кримінальному провадженні в умовах
надзвичайних правових режимів», подану на здобуття ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Більше десяти років Україна перебуває у стані тривалого збройного конфлікту, що значною мірою впливає на всі сфери життя, включаючи правову систему держави, а повномасштабне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року, нажаль, лише посилює ці негативні зміни. Безпрецедентна ситуація, що склалася, об'єктивно викликала введення воєнного та інших надзвичайних правових режимів, які кардинально трансформували правове середовище здійснення кримінального провадження. Зміни торкнулися ключових аспектів кримінального процесу, включаючи досудове розслідування, судовий розгляд, збирання та оцінку доказів, а також забезпечення прав та обов'язків учасників кримінального провадження. Водночас, впровадження таких режимів ставить перед Україною виклик збереження балансу між потребами оборони та захистом фундаментальних прав і свобод людини. Адаптація кримінально-процесуального законодавства до реалій воєнного часу вимагає ретельного аналізу та виважених рішень, щоб забезпечити як ефективність правосуддя, так і дотримання міжнародних стандартів прав людини.

Відповідно, є потреба у комплексному дослідженні особливостей доказування у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів. Заявлена тема, зміст роботи, запропоновані дисертантом висновки і рекомендації переконливо свідчать про відповідність дисертації вимогам

сьогодення, а відтак підтверджують актуальність обраного для дослідження напрямку.

Актуальність дисертаційного дослідження також підтверджується і виконанням його в рамках наукових досліджень Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773), а також в рамках планів науково-дослідницької роботи кафедри кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ на 2019-2024 рр. «Охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» (0114U004019), та наукової теми, що виконується наразі кафедрою кримінального процесу та криміналістики «Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу та криміналістики» (0124U003473) на 2024-2029 рр.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація Нікішева Олексія Валерійовича є першим спеціальним комплексним дослідженням, у якому розроблено концептуальні основи кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів. У роботі сформульовано низку результатів і висновків, що були отримані вперше і мають високий ступінь наукової новизни.

Зокрема, сформульовані поняття «надзвичайна ситуація гібридного характеру», «дискреційна підслідність», «дискреційна підсудність», «виняткове затримання»; визначено елементи концептуальних основ кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів; виокремлено фактори, які детермінують особливості кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів; визначено особливості судової діяльності в умовах надзвичайних правових режимів; запропоновані зміни та доповнення до чинного законодавства України, які регулюють питання надзвичайних правових режимів, ситуацій та здійснення кримінального провадження.

Удосконалено теоретико-правові та методологічні основи дослідження кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів; правову характеристику надзвичайних адміністративно-правових режимів та класифікацію надзвичайних ситуацій; погляди на особливості інститутів кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів; гарантії прав свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів.

Також дістали подальший розвиток: концепції правових режимів та надзвичайних правових режимів; ідеї щодо визначення підстав та умов дерогації у випадках надзвичайних правових режимів; погляди щодо специфіки правового регулювання кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів; позиції щодо локального предмету доказування та його втілення в окремих інститутах провадження; наукові міркування щодо забезпечення права на справедливий суд у випадках «обміну полоненими».

Крім зазначеного, у роботі містяться інші положення, висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни здійсненого дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації визначається тим, що здобувачем було вивчено та проаналізовано значний масив статистичних й аналітичних матеріалів, наукових джерел як загальнотеоретичного, так і практичного характеру, які стосуються теми дослідження. Текст дисертації свідчить про використання дисертантом зрозумілої мови авторських висловлювань, доцільно визначено методологію дослідження, яка ґрунтується на сукупності загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціально-наукових методів пізнання.

Обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, також забезпечена емпіричними даними.

Отже, результати дисертації О.В. Нікішева, які винесено на захист, є достатньо аргументованими, обґрунтованими, логічними та переконливими, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методології наукової діяльності. Наукові результати й положення, що винесені на захист, отримано завдяки використанню різноманітних методів, таких як діалектичний, структурно-функціональний, прогностичний, статистичний, формально-логічний, формально-юридичний, компаративістський, а також комплексу логічних (індукція, дедукція, аналіз, синтез, класифікація, аналогія) та соціологічних (спостереження, інтерв'ювання, анкетування) методів.

Постановка завдань, визначення мети, об'єкта та предмета дослідження є чіткими, зрозумілими й такими, що цілком відповідають загальним вимогам. Завдання наукового пошуку виконано, мети роботи досягнуто.

Отже, поставлені наукові завдання виконано на високому методологічному рівні, а дисертант опанував необхідні компетенції для рівня доктора філософії.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що вони сприятимуть вдосконаленню практики доказування у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів, а також можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – як основа для подальшого розроблення проблемних питань розслідування у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів;
- освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін кримінально-правового циклу та підготовки підручників, навчальних посібників, практикумів із зазначених дисциплін.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертаційне дослідження характеризується логічно сформульованим змістом, науково коректними та вичерпними висновками.

Дисертація містить перелік умовних позначень, вступ, три розділи, які містять шість підрозділів, висновки, список використаних джерел та додатки.

Перший розділ «Теоретико-правові основи доказування в умовах надзвичайних правових режимів» включає три підрозділи.

У першому підрозділі «Надзвичайні правові режими як фактори диференціації процесуальної форми у кримінальному процесі» автор проводить правовий аналіз НПР і цілком справедливо зазначає, що останній є критично важливим для розкриття загальної теми дисертаційного дослідження – особливостей доказування у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів. Без чіткого розуміння правової природи цих режимів, їх нормативного змісту, особливостей функціонування органів державної влади та правового статусу суб'єктів кримінального провадження неможливо здійснити комплексне і науково обґрунтоване дослідження змін у процедурі доказування, що виникають в умовах воєнного чи надзвичайного стану, АТО/ООС та інших НПР.

Другий підрозділ «Правова природа доказування у кримінальному провадженні» присвячений аналізу наукових джерел та думок щодо поняття та змісту доказування. Це досить важливо, оскільки може спричинити негативні наслідки, призвести до слідчих й судових помилок на тлі різного розуміння правозастосовувачами сутності такої діяльності як доказування.

Третій підрозділ «Повноваження суб'єктів доказування в умовах надзвичайних правових режимів» присвячений дослідженню однієї з найважливіших базових передумов ефективного функціонування інституту доказування у кримінальному провадженні - це чітке визначення кола суб'єктів, на яких покладено обов'язки зі збирання, перевірки, оцінки та використання доказів. Відповідно до ст. 22, ч. 3 ст. 23 та ст. 91 КПК України, основним суб'єктом доказування у кримінальному провадженні є сторони обвинувачення та захисту, кожна з яких має доводити обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, а також суд.

Дисертант зазначає і аргументує проведеним дослідженням, що з урахуванням специфіки факторів НПП, які впливають і на доказування у кримінальному провадженні, можуть змінюватися і повноваження суб'єктів, на яких лежить обов'язок доказування, а також процесуальна форма реалізації їх повноважень.

Розділ 2. «Особливості окремих засобів доказування в умовах надзвичайних правових режимів» містить три підрозділи.

У першому підрозділі **«Огляд місця події в умовах надзвичайних правових режимів»** автор справедливо зазначає, що у контексті воєнного стану огляд місця події набуває ще більшого значення: використовується для документування наслідків бойових дій, ракетних ударів, бомбардувань; є критичним для розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності; забезпечує фіксацію фактів для майбутніх міжнародних проваджень, у тому числі в МКС.

Другий підрозділ «Особливості проведення допиту в екстраординарних умовах» присвячений питанням проблематики проведення допитів і має особливе значення, адже слідчий, дізнавач, прокурор та інші учасники кримінального провадження будуть працювати не з документами, а саме з людьми. Відповідно, змінюється не лише порядок відбирання таких показань, а і особливості їх психологічного стану.

Допит часто розглядають як одну з основних слідчих (розшукових) дій, адже саме в ході її проведення можуть бути зібрані найбільш достовірні та повні докази, які дозволяють встановити предмет доказування. Допит – це різновид слідчої (розшукової дії), проведення якої регламентовано законом, і спрямований на отримання відомостей щодо відомих обставин у кримінальному провадженні, а ці відомості мають важливе та суттєве значення для кримінального провадження. Метою допиту є отримання повних та неупереджених показань від особи, яку було викликано на допит в установленому законом порядку.

Третій підрозділ «Електронні (цифрові) докази у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів» розглядає умови трансформації глобального безпекового середовища та цифровізації правової системи, де проблема застосування цифрових доказів у кримінальному провадженні набуває особливої актуальності. Зокрема, під час дії НПР, коли зростає потреба в оперативному, достовірному та об'єктивному встановленні фактів із застосуванням новітніх технологій, відсутністю доступу до окремих територій, обмежень у використанні міжнародної правової допомоги, в одних ситуаціях (наприклад, в умовах збройної агресії певної держави) і необхідність обміну цифровою інформацією з іншими державами, в межах роботи спільних слідчих груп, подання її до МКС та інших міжнародних установ.

На думку дисертанта, і з нею слід погодитися, інтеграція OSINT-звітів у кримінальний процес на законодавчому рівні стане відповіддю на реалії гібридної війни; засіб процесуальної економії та уникнення дублювання СРД; інструментом зміцнення цифрової криміналістики; гарантією якості доказової бази на міжнародному рівні (Міжнародний кримінальний суд, ЄСПЛ). Не менш важливим є запровадження до КПК України ланцюга зберігання доказів як стандарту забезпечення їх автентичності, незмінюваності, достовірності та допустимості.

Розділ 3. «Особливості доказування в окремих категоріях кримінальних проваджень, що здійснюються в надзвичайних правових режимах» присвячений дослідженню особливостей доказування в умовах НПР, які залежать не лише від загальних процесуальних викликів, пов'язаних з безпековою ситуацією, але й від конкретного типу злочину, суб'єктного складу, території вчинення та статусу потенційних потерпілих. Це вимагає гнучкої адаптації кримінального процесуального законодавства, розробки спеціалізованих методик розслідування та активного залучення міжнародного досвіду і механізмів. Саме в цьому контексті, як справедливо зазначає дисертант, вивчення особливостей доказування в окремих

категоріях кримінальних правопорушень, характерних для умов НПР, набуває особливої теоретичної й практичної значущості.

Висновки відповідають поставленим завданням дослідження у межах обраного об'єкта та предмета, містять розроблені автором теоретичні наукові положення, практичні рекомендації.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Результати дослідження відображені здобувачем в наукових фахових виданнях, які відповідають вимогам МОН України, а також у виступах автора з доповідями основних положень дисертації на науково-практичних конференціях, що свідчить про належний та достатній рівень апробації результатів дисертаційного дослідження. Основні результати дослідження знайшли відображення у 7-ми публікаціях, з яких 4 – у наукових журналах, визначених МОН України як фахові видання з юридичних наук, та у 3-х тезах доповідей, оприлюднених на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, які розкривають основний зміст дисертації.

Зазначене є підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Нікішева Олексія Валерійовича як самостійного наукового дослідження з актуальної й важливої для науки кримінального процесу, криміналістики та практики проблеми.

Водночас, віддаючи належне кропіткій та високоякісній роботі дисертанта О.В. Нікішева, високо оцінюючи рівень дослідження, його актуальність та новітність підходів до дослідження обраної проблематики, варто звернути увагу на окремі положення, які мають дискусійний характер, потребують додаткової аргументації, обґрунтування чи роз'яснення здобувачем під час публічного захисту. А саме:

1. У підрозділі 2.1. дисертант розглядає огляд місця події в умовах надзвичайних правових режимів. Які практичні рекомендації ви можете надати слідчим, прокурорам та іншим учасникам огляду місця події для

підвищення його ефективності та забезпечення законності в умовах надзвичайних правових режимів?

2. У підрозділі 2.2. здобувач досліджує особливості проведення допиту в екстраординарних умовах. У цьому контексті цікавить бачення автора щодо тактики допиту в зазначених умовах: які специфічні техніки та тактики допиту можуть бути ефективними або, навпаки, неприпустимими в екстраординарних умовах? Чи існують тактичні прийоми, які дозволяють отримати достовірну інформацію від осіб, що перебувають у стані шоку, стресу або з посттравматичним стресовим розладом?

3. Чи враховуються у Ваших пропозиціях ризики зловживань під час отримання доказів в умовах надзвичайних правових режимів, і як їх мінімізувати?

Насамкінець слід зазначити, що вказані зауваження стосуються питань, що мають дискусійний характер, а тому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, яка містить низку теоретичних положень, що відповідають вимогам наукової новизни і мають доктринальне та прикладне значення.

Дотримання академічної доброчесності. Представлене дисертаційне дослідження виконане Нікішевим О.В. самостійно, дисертація являє собою оригінальну працю. В роботі відсутні будь-які положення, які б порушували академічну доброчесність. Академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та/або наукових публікаціях здобувача рецензентом не виявлено. У дисертації наявні усі необхідні посилання на використані джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей, а також надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності.

Загальний висновок. Представлена до захисту наукова робота є змістовним і оригінальним дисертаційним дослідженням. Тема дисертації актуальна, сформульовані дисертантом висновки і рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для правової науки, але й для правозастосовної практики. Викладені

в дисертації пропозиції є теоретично обґрунтованими. Дисертантом вирішується актуальне наукове завдання, яке полягає у всебічному вивченні особливостей доказування у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів. Подана до захисту дисертація написана науковим стилем, мова роботи відзначається точністю, логічністю та аргументованістю викладу. Наукові положення у тексті дисертації за формою викладу доступні, у смисловому плані довершені, цілісні та взаємопов'язані. Матеріал у дисертації викладено у логічній послідовності, висновки науково обґрунтовані та підтверджуються відповідними результатами дослідження. Досягнуті результати доповідались автором та обговорювались під час науково-практичних конференцій і відображені у достатній кількості наукових публікацій.

Таким чином, на підставі викладеного можна дійти висновку, що дисертація Нікішева Олексія Валерійовича «Особливості доказування у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пунктам 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Нікішев Олексій Валерійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право».

Рецензент:

**професор кафедри кримінального процесу та
криміналістики Одеського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор**

Микола ЯНКОВИЙ